

Пело Михайлов (Пловдив, България)

ТЪПЧИЛЕЩОВО – ЕДИН НЕРАЗПОЗНАТ ВЪЗПОМЕНАТЕЛЕН ОЙКОНИМ

Резюме: В статията е разказано за преименуването през 1934 г. на село Базиргян кьой на Тъпчилещово. Новото име е предложено от комисия, работила през 1931 – 1932 г. към Министерството на вътрешните работи. Тя е включвала чиновници от различни ведомства и преподаватели от Софийския университет. Авторът приема, че новото име е в памет едновременно на двамата калоферски братя Христо Петков Тъпчилещов (1808 – 1875) и Никола Петков Тъпчилещов (1817 – 1895). Мотив за това е споменаването в литературата до 1932 г. на двамата братя винаги заедно. В селото обаче знаят, че е наименувано в памет само на Христо П. Тъпчилещов. Доскоро в кметството е имало окачен негов портрет, подарен вероятно от сина му Петко Хр. Тъпчилещов след декември 1934 г. Номинацията в памет само на големия брат по-скоро има случаен характер. Възможно е да е породена от статия за него на архивиста Константин Муцафов, отпечатана през февруари 1932 г. Заради липсата на писмени мотиви за преименуването на селото, не може да се изрази категорично и крайно становище.

Ключови думи: преименуване, Тъпчилещово, Христо П. Тъпчилещов, Никола П. Тъпчилещов.

TAPCHILESHTOVO – AN UNRECOGNIZED MEMORIAL OYKONIM

Summary: The article is about the renaming in 1934 of the village of Bazirgyan Kyoy of Tapchileshtovo. The new name was proposed by a committee, working in 1931 – 1932 to the Ministry of the Interior. It included officials from different departments and lecturers from Sofia University. The author assumes that the new name is in memory simultaneously of the two Kalofer brothers Hristo Petkov Tapchileshtov (1808 – 1875) and Nikola Petkov Tapchileshtov (1817 – 1895). A motive for this is the mention in literature until 1932 of the two

brothers always together. In the village, however, they know that it is named in memory only of Hristo P. Tapchileshtov. Until recently, in the city hall there was a hanging portrait, gifted probably by his son Petko Hr. Tapchileshtov after December 1934. The nomination in memory only of the big Brother probably has a random character. It may have been triggered by an article about it of the archivist Konstantin Mutafov, printed in February 1932. Because of the lack of written motives for renaming the village, it is not possible to express a definite and final opinion.

Keywords: rename, Tapchileshtovo, Hristo P. Tapchileshtov, Nikola P. Tapchileshtov.

Целта на доклада е да осветли на кого е наименувано село Тъпчилещово, общ. Омуртаг, обл. Търговище, като междувременно покаже и трудностите, пред които са изправени изследователите на селищните имена, когато за тяхното преименуване не са запазени писмени мотиви.

От 2016 г. в интернет обикаля класация на *петте най-смешни имена на села в България*. Първоизточникът на тази „новина“ е информационен сайт. В класацията село Тъпчилещово е поставено на второ (2) място, след Сърбогъзи (1) и преди Недоклан (3), Вещица (4) и Торбалъжи (5). През 2018 г. същият сайт под рубриката „Златно“, повтори „новината“ с уточнението, че *„този материал е сред най-предпочитаните от потребителите през 2016 г.“* В средата на месец август 2019 г. сайтът на национална радиоверига отново претопли „новината“, а още същия ден тя беше преписана и в сайта на най-тиражния български всекидневник¹. Кое то потвърди актуалността на темата на настоящата статия.

В основата на избора на тема стои възмущението от включването на Тъпчилещово в такава класация. Защото селищното име не е от типа Сърбогъзи, Торбалъжи, Пържиграх, Палилула, а е **възпоменателно (мемориално)** по възприетото ФИ *Тъпчилещов* от братята Христо Петков (1808 – 1875) и Никола Петков (1817 – 1895), обществени и политически дейци, търговци и дарители, родени в Калофер, живели и работили в Цариград. А самото фамилно име произлиза от прякора Тъпчилеща, който съчвеници са прикачили на

по-големия от братята. Дано след като прочетат статията самозваните „номинатори” извадят Тъпчилещово от тази обидна класация.

Ето какво непрекъснато се твърди за уж второто „най-смешно” селищно име в страната: *„Тъпчилещово е село в Североизточна България. То се намира в област Търговище. До Освобождението е било изцяло турско село. След убийството на млад българин избухват етнически сблъсъци, при които местните турци са избити и прогонени. Младият българин изнасилва млада туркиня. За отмъщение братът на туркинята убива изнасилвача. След този случай българите започват да отмъщават на турците. А как селото е получило името си – не се знае”*.

Там е работата, че се знае!! Но няма кой да прочете?! В три справочника (Речник 1973: 250, Речник 1989: 272, Речник 2005: 360) е записано, че през 1934 г. село Базиргян кьой е преименувано на Тъпчилещово. И ако читателят, бъдещ писател в интернет, поне малко помисли, ще схване, че зад това преименуване се крият някакви мотиви и определено новото селищно име не е от посочения по-горе тип на образуване.

Историята по преименуването на селото започва девет години по-рано. За първи път предложение за ново име на селото е документирано на 4 юни 1925 г. Тогава в „Законопроект за променяване имената на някои населени места в царството” (Законопроект 1925: 508) за село Базиргян-кьой от Шуменски окръг се предлага новото име *Тодор Александрово*. В този законопроект повечето нови имена на селищата са изготвени по предложение на местните общински съвети. Първоначално помислих, че в случая с Базиргян кьой едва ли е така. Предлаганият патрон Тодор Александров (1881 – 1924), български революционер, член на Централния комитет и лидер на Вътрешната македонска революционна организация, е убит на 31 август 1924 г. Вероятността някой в Базиргян кьой да го е познавал и да подеме кампания за наименуване на селото на негово име ми се стори много малка. Затова приех, че предложението за новото име на селото е на вносителя на законопроекта – правителство № 42 на Демократическия сговор с министър-председател Александър Цанков и министър на ВРНЗ Иван Русев.

По време на изследователския процес споделих това си виждане с Мирослав Тошев – директор на Историческия музей в Омуртаг. Той поясни, че след Освобождението, в града и тогавашната околия се заселват доста бежанци от Македония и е имало силни симпатии към македонското движение. Така че не е невъзможно подобна номинация да тръгва не от общинския съвет в селото, а от тогавашния околийски център – гр. Осман пазар (от 1934 г. Омуртаг), като изборът кое село да бъде наречено на Тодор Александров с голяма вероятност е случаен. Законопроектът обаче остава само с първо четене и не влиза в сила.

През 1931 година правителство № 46 на Народния блок с министър-председател Александър Малинов, подновява идеята за преименуване на селищата в България. Със Заповед № 3822 от 25 септ. 1931 г. на министъра на вътрешните работи и народното здраве Никола Мушанов е назначена Комисия за проучване законопроекта за изменяване имената на някои населени пунктове в Царството. На нея е отредена функцията на номинатор за подготвяното голямо преименуване на селищата. Тя се председателства от главния секретар на Министерството на вътрешните работи и народното здраве Никола С. Паница. От Министерството на войната участва полковник Иван Стойчев, от Министерството на народното просвещение – главният инспектор Владимир Николов, от Географическия институт към Министерството на войната – Димитър Илков. По-интересен е научният състав на комисията: проф. Анастас Иширков (географ), проф. Гаврил Кацаров (историк), проф. Васил Н. Златарски (историк), проф. Стефан Младенов (езиковед), Димитър Гаджанов (лектор по турски език), всички от Софийския университет. След ноември в работата на комисията се включват и проф. Александър Балабанов (литературовед и преводач), познавачът на турския език Владимир Хиндалов и писателят и народен представител Трифон Кунев (повече за работата на комисията вж. при: Михайлов 2014).

Междувременно в личния архивен фонд на проф. Стефан Младенов открих документ, който нарекох Законопроект 1931. Това е проектът на „Закон за променяване имената на някои населени места в Царството“, който комисията е получила от Министерството на

вътрешните работи и народното здраве в началото на своята работа. В основата му са залегнали предложенията за нови имена на селищата от Законопроект 1925, но има и значителен брой нови селища, включени допълнително. Предполага се, че подготвените нови имена са по предложение на общинските съвети или на съответните окръжни и околийски управи. Законопроектът представлява машинопис от 29 листа, върху някои от които Стефан Младенов е нанесъл бележки с молив. В самия Законопроект няма никакви мотиви за предлаганите нови имена. Такива мотиви не е записвал и Стефан Младенов за тези ойконими, които комисията не е одобрявала и е предлагала нови. В средата на месец юли 1932 г. комисията представя на министъра на ВРНЗ Александър Гергинов от следващото правителство № 47 на Народния блок с министър-председател Никола Мушанов, доклад за работата си и списък на населените места, чиито имена предлага да бъдат променени. Мога категорично да заключа, че няма изготвени мотиви към Законопроекта, който комисията е върнала на министър Гергинов. Това, което е предадено на министъра, най-вероятно са били само списъци по окръзи и околии със старите и новите имена на селищата.

В Законопроект 1931 за село Базиргян-къой от Осман-пазарска околия, Шуменски окръг, отново се предлага новото име Тодор Александрово (Законопроект 1931: л. 26). В списъците, които гореспоменатата комисия връща през юли 1932 г. на министъра, обаче за Базиргян къой е вписано ново име – Тъпчилещово². То е предложено в памет (посмъртно) по-вероятно едновременно на двамата братя Христо и Никола П. Тъпчилещови. През 1934 г. министърът на вътрешните работи и народното здраве Петър Мидилев от правителство № 50 с министър-председател Кимон Георгиев, с девет свои заповеди променя имената на 1875 селища от списъка на населените места (Михайлов 2014: 157). В Заповед № 3775 от 1 декември 1934 г. сред преименуваните селища е и с. Базиргян къой, на което официално е присвоено новото име Тъпчилещово (*Държ. вестник*, № 204, 7 дек. 1934, с. 2952).

Тук е мястото да представя двамата братя чрез речниковите статии за тях, поместени по азбучен ред на личното име, в последната, издадена засега, „Голяма енциклопедия България“ (ГЕБ, 11: 4501):

Никола П. Тъпчилещов
(1817–1895)

Христо П. Тъпчилещов
(1808–1875)

ТЪПЧИЛЕЩОВ Никола Петков (9.II.1817–14.V.1895³) – обществен и политически деец, търговец, дарител. Роден в Калофер. Брат на Христо Тъпчилещов. Учи в Габровското взаимно училище при Неофит Рилски. През 1838 братята се преместват в Цариград. В продължение на почти 30 години работят в обща търговска фирма и се издигат до едни от най-богатите българи през Възраждането. След 1851 г. се разделят и захващат самостоятелна търговия. Никола Тъпчилещов е сред настоятелите на първото българско списание – „Любословие”, на вестник „Век”; подпомага издаването и разпространяването на много книги; негова е заслугата да бъдат приети (1858) във Военномедицинското училище в Цариград 15 български стипендианти. Член е на настоятелството на църквата „Св. Стефан”, около която се създава и Българската община в Цариград. През 1879 се премества в София, в който град и умира.

ТЪПЧИЛЕЩОВ Христо Петков (1808–28.X.1875) – обществен и политически деец, търговец, дарител. Роден в Калофер. Брат на Никола Тъпчилещов. През 1838 братята се преселват в Цариград.

Двамата създават търговската къща „Братя Тъпчилещови”, съществувала до 1851. Търгуват с кожи, вълна, памук, платове, хранителни стоки не само в Османската империя, но и с Русия, Австрия, Италия, Франция и др. Един от най-видните представители на българската колония в Цариград. Христо Тъпчилещов създава своя фирма, в която участват и тримата му сина. Взема дейно участие в обществено-политическия живот на българската емиграция; участва в създаването на църквата „Св. Стефан” (1849), в учредяването на Българската община, във Великденската акция 1860. След създаването на Българската екзархия е избран за представител в Църковно-националния събор (1871) и за член на Смесения екзархийски съвет. Умира в Цариград. С влиянието си пред османското правителство двамата братя допринасят за успеха на църковно-националната борба, за развитието на училищното дело, за освобождаването на български затворници и заточеници.

Целият изследователски процес щеше да бъде по-лесен и изводите по-категорични, ако комисията, работила през 1931–1932 г., беше предложила като ново име: *Тъпчилещовци*⁴ (по модела Шкорпиловци, ново име от 1934 г. на с. Фъндъклии, дн. в общ. Долни чифлик, обл. Варна, едновременно в памет (посмъртно) на Херменгилд (1858 – 1923) и в чест (приживе) на Карел (1859 – 1944) Шкорпил, чешки братя учители, едни от основатели на българската археология); или *Тъпчилещови* (по модела Чалъкови, ново име от 1934 г. на с. Дуванджа, дн. в общ. Раковски, обл. Пловдив, в памет на възрожденските дейци братята Вълко (1765 – 1841) и Стоян (1768 – 1850) Чалъкови); или направо *Братя Тъпчилещови* (по модела: Братя Даскалови, ново име от 1950 г. на с. Гроздово, дн. общински център в обл. Стара Загора, в памет на братята антифашисти Иван (1883 – 1923), Димитър (1885 – 1923) и Кольо (1895 – 1923) Даскалови; или Братя Кунчеви, име от 1956 г. на новообразуваното село след сливането на селата Подслон, Руманя и Черково, дн. в общ. и обл. Стара Загора, в памет на братята партизани Кунчо (1912 – 1944) и Деньо (1914 – 1944) Кунчеви).

А името Тъпчилешово с еднаква сила може да се изтълкува в памет *само на единия и едновременно на двамата братя.*

Застъпвам тезата, че номинацията е в памет едновременно и на двамата братя. Вторичен мотив за това твърдение е фактът, че българската енциклопедична литература разглежда и описва братята Христо и Никола П. Тъпчилешови винаги заедно (с едно изключение).

В издадената през 1907 г. трета част на „Енциклопедически речник” на Лука Касъров с отделни речникови статии са представени по азбучен ред на личното име първо Никола (Касъров 1907: 2640–2641): *Тъпчилешов (Никола)*, и веднага след него брат му Христо П. Тъпчилешов (Касъров 1907: 2641–2642): *Тъпчилешов (Христо)*.

В „Енциклопедия А–Я” от 1974 г. (ЕАЯ: 852) братята са в обща статия: *Тъпчилешови, братя Христо и Никола*.

В „Енциклопедия България” от 1997 г. (ЕБ, 7: 118) статията отново е една: *ТЪПЧИЛЕЩОВИ, братя Христо и Никола Петкови*.

В „Българска енциклопедия А–Я” от 1999 г. (БЕАЯ: 1093) статията отново е една: *ТЪПЧИЛЕЩОВИ, братя Христо и Никола*.

В „Голяма енциклопедия България” от 2012 г. (ГЕБ, 11: 4501) статиите са две: *ТЪПЧИЛЕЩОВ Никола Петков* и *ТЪПЧИЛЕЩОВ Христо Петков*, но внимателният прочит показва, че май и за тази енциклопедия е била подготвяна една статия, защото в края на втората статия – за Христо, има обобщаващо изречение едновременно и за двамата братя.

(За единственото изключение – след малко!)

Що се отнася до енциклопедиите – ще прозвучи невероятно, но е факт. В енциклопедията „Българската възрожденска интелигенция” (БВИ: 665–666) има статии за Никола П. Тъпчилешов, поотделно за четиримата негови синове, поотделно за тримата му племенници, но няма статия за неговия брат Христо П. Тъпчилешов. Не ще и съмнение, че такава е била написана, но просто е *изпаднала* от енциклопедията?!

Но все пак това е отношението на българската наука към братята Христо и Никола П. Тъпчилешови днес. По-важно обаче е какво е било то към момента на номинацията, тоест към 1931 – 1932 г.?

Първичен мотив е, че в комисията-номинатор влизат изключително ерудирани хора с афинитет към историята. Васил Н. Златарски и Гаврил Кацаров са историци, професорът географ Анастас Иширков първоначално също е завършил история във Висшето училище в София, преди да защити докторат по география в Лайпциг. С неоспорима ерудиция са още проф. Стефан Младенов, турколозите Гаджанов и Хиндалов, а с високо доверие в обществото е народният представител Трифон Кунев. (Условно приемам, че останалите членове са чиновници, попаднали в комисията, заради институциите, в които работят. За проф. Александър Балабанов се твърди, че през повечето време не е участвал в работата на комисията.)

Към годините, в които работи комисията – 1931 – 1932 г., книгите, в които може да се прочете за братя Тъпчилешови, не са толкова много, но в тях винаги се говори и за двамата братя. Хронологично първият след Освобождението и доста важен източник е изданието през 1907 г. „Енциклопедически речник” на Лука Касъров. В него с отделни речникови статии са представени по азбучен ред на личното име първо Никола и веднага след него и брат му Христо П. Тъпчилешов (Касъров 1907: 2640–2642). Доказателство, че в българската история двамата братя още отначало са вървели винаги заедно.

След това идва студията от 1925 г. на Никола Начов „Цариград като културен център на българите до 1877 година” (Начов 1925). В нея на много места се споменава участието на Христо и Никола П. Тъпчилешови в живота на българите в Цариград, без обаче да се отдава по-главно място на някого от двамата.

Накрая се нарежда обемното краеведско изследване от 1927 г. на Никола Начов „Калофер в миналото” (Начов 1927). Там, в главата за рода на дядо Петко Стоянов, на двамата му сина Христо и Никола е отделено място по равно и за никого не е търсено първенство.

Ако членовете на комисията са направили обмислен и мотивиран избор за новото име на село Базиргян къой, според мен мотивите им са то да бъде наименувано в памет и на двамата братя. За това е търсена и непряка мотивационна линия – чрез значението на старото име на селото, което ни разяснява омуртагският ономаст Хасан Якуб Хасан. Според него „*Базиргян къой идва от bazirgan (базирган) от*

перс. *bāzergān* '1. търговец; 2. лице, което се стреми към голяма печалба при търговия' и *kōu* (къой) 'село'. Населението в района произнася името Безиргян къой, което може да се преведе като 'село на търговци'" (Якуб 2012: 296).

Това би трябвало да са казали и двамата турколози в комисията – Димитър Гаджанов и Владимир Хиндалов. При мотивирания избор комисията е дала на *селото на търговците* ново **възпоменателно (мемориално) име** по ФИ в памет (посмъртно) на *най-успешните българи-търговци в Цариград* – братята Христо и Никола П. Тъпчилещови.

Обаче най-възрастните хора в селото днес знаят (без да твърдя, че лично го помнят), че то е наименувано на Христо П. Тъпчилещов. Защото именно негов портрет е бил окачен доскоро в кметството. Когато попитах по телефона кметския наместник (през 2019 г. и в мандат 2019 – 2023) на Тъпчилещово Александър С. Къвърков за това, той ми съобщи, че наскоро портретът е прибран в Омуртаг от един от зам.-кметовете на общината. Открих портрета в Историческия музей в Омуртаг, където е предаден за съхранение. Дистанционен достъп до него ми „осигури“ директорът на музея Мирослав Тошев. Портретът е с размери 56 на 42 см, заедно с масивната рамка. Под стъклото има паспарту с овално поле, под което е черно-бялата фотография на Христо П. Тъпчилещов. Върху паспартуто има два надписа. Отдолу в средата:

*Христо Петко Тъпчилещовъ
1812 Калоферъ Цариградъ 1875*

И друг – по-малък, долу в дясно, като краят му е закрит от рамката:

На село Тъпчилещ(ово)

Запазеният портрет изяснява защо местните знаят, че селото им е наименувано само и единствено на Христо П. Тъпчилещов. Два радио-репортажа със запазени звукови файлове и един телевизионен репортаж, от който обаче е запазен само новинарския текст, дават яснота за това как портретът се озовава в селото и за други подробности от онова време.

* * *

„Дикторски текст на авторката **Диляна Стойчева**: Кога и как е наречено Тъпчилещово, научихме от Донка, Цвета и Зорка, три жени на възраст над 80 години. Срещнахме се с тях на пейката до къщата на Донка. Тя и Цвета са коренячки в Тъпчилещово.

Цвета: *Защото един човек го е кръстил, от София.*

Донка: *От София е имало някакъв... [През] 1934 г. е дошъл от София и тогава го е кръщавал. И тука раздал на цялото село дръвчета, да ги посеят – круши, сливи, каквото е имало.*

Цвета: *Нашата беше слива.*

Донка: *Нашата круша беше. И ги раздал... И после той рекъл – на моето име [ще е селото]. И те го кръстили на неговото име. И така си остана и до днеска – Тъпчилещово. Той Тъпчилещов се казал... Той е минавал тука и се отбил в това село и е раздавал. Крушите, дето бяха, тъпчилещовски ги викахме... Аз викам на свекъра: „Тъпчилещовските круши ще почнат да раждат вече!“ Той се смее... и ми вика: „Това не са тъпчилещовски, зимни круши са!“*

Дикторски текст на Диляна Стойчева: Не само дръвчета раздавал този Тъпчилещов от София. Помогнал и на тези, които отглеждали дете без родител.

Донка: *Пари раздавал кои са сирачета деца, пари им раздавал, даже една баба три пъти донасяла едно момиченце, без майка останало, да му дават парички – баба Йона... Аз съм на 83 години [родена през 1927 – б. а.], тая [Зорка] е по-стара жена, но тя от друго село дойде тука и затова нт не знае!”⁵.*

* * *

„Авторски текст на **Д. Атанасова**: Оказва се, че селото е кръстено на видния търговец от Калофер и един от борците за църковна независимост Христо Тъпчилещов. В онези години той посещава селото [грешка – б.а.] и прави дарителски жест за местните хора, а негов портрет и до днес виси на стената в кметството.

Стефан Василев: *„Подарява по едно овошно дръвче на всяка къща. Това е тъпчилещовска круша, от Тъпчилещов подарена”⁶.*

* * *

„Журналистка: Откъде това колоритно име Тъпчилещово?

Елка Бонева, жител на с. Тъпчилещово: *Аз ще Ви кажа. Името е на един възрожденец. Той е бил... Дадже го пише в книгата „Българският Илинден“ [грешка, правилното е „Българският Великден“ на Тончо Жечев – б. а.]. Пише за него – Петко... Те са двама братя, но дали Петко... Дадже името му е било Тъпчилещоа... На него е кръстено. Дошъл е тука в селото...*

Журналистка: *А този възрожденец, за който говорите – Тъпчилещата, той е живял тук временно или... ?*

Е. Бонева: *Не, не, дошъл е просто като благодетел, нещо е давал дръвчета на хората, и така те от благодарност са го писали на него. В тая книга го пише Тъпчилещоа. В кметството дадже му има и снимка сложена. Знам го аз това, защото тук имаше един учител по история, който беше написал... “⁷.*

И в трите репортажа се говори за *тъпчилещовски круши* или *дръвчета*, подарени след декември 1934 година на всяка къща в селото от благодетел с фамилията Тъпчилещов. Естествено това не може да бъде някой от двамата братя, тъй като те отдавна са били покойници. Но щом селската памет е запазила такъв спомен, то вероятно това наистина е така. Към 1934 – 1935 г. от всичките осем деца на Христо П. Тъпчилещов живи са единствено дъщеря му Христина Стоилова (1864 – 1936), съпруга на бившия министър-председател Константин Стоилов, и синът му Петко Христов Тъпчилещов (1854 – 1939). Вероятно именно те инициират, но най-рано през пролетта на 1935 г., благодетелските жестове – по една фиданка подарък за всеки двор, даряване на пари на сираци в селото и най-вече подаряването на кметството на портрет на баща им. Ако именно Петко Хр. Тъпчилещов е посетил селото, през 1935 г. той е на 81-годишна възраст и следователно сам би изглеждал на личност, достойна за патрон.

Както вече написах, писмени мотиви за това селищно преименуване няма запазени. Защо обаче Петко Хр. Тъпчилещов и Христина Стоилова са решили, че село Тъпчилещово е наименувано на баща им Христо, а не едновременно и на техния чичо Никола?

Причините може да са няколко. Към 1934 г. от децата на Никола П. Тъпчилещов доказано е жива само дъщеря му Любица Бенева (1864–1937). Възможно е да има и други живи, но липсват сигурни данни. Вероятно е непосилно за 70-годишната жена да се бори да търси мемориалност и за своя баща в селищното име, а може и въобще да не е научила за това преименуване.

Възможна е и друга причина – селото наистина да е наименувано в памет единствено на Христо П. Тъпчилещов. И неговият син Петко Хр. Тъпчилещов да е знаел това със сигурност.

Как е станало това? Единствената такава възможност е ако комисията „се е досетила” за Христо П. Тъпчилещов в последния момент и е включила само него (а не и брат му Никола) сред патроните на новите селищни имена, предложени от нея. В такъв случай подсещашата „сламка” би била една статия от месец февруари 1932 г.

Тя е с автор Константин Мутафов, баща на голямата българска актриса Стоянка Мутафова. По онова време той е завеждащ *Архивния отдел* на Народната библиотеката „Кирил и Методий” в София, дн. *Български исторически архив* (БИА). Статията има заглавие „Архивът на Христо П. Тъпчилещов” (Мутафов 1932) и е публикувана в сп. „Българска мисъл”. Само в съдържанието на книжката е добавено и подзаглавието „Значението му за историята на нашето Възраждане”. Тя третира съдържанието на приетия през 1930 г. в Архивния отдел личен архив на Христо П. Тъпчилещов, съдържащ около 25 000 документа.

Списание „Българска мисъл” е издавано от университетския професор Михаил Арnaudов и по онова време вероятно е било четено все от някого от седмината души в комисията, работещи в Софийския университет – Кацаров, Златарски, Иширков, Младенов, Балабанов, Гаджанов или Хиндалов. Достатъчно е било и само един от седмината да е прочел тази статия! Възможно е чрез подсещането от нея наистина само Христо П. Тъпчилещов да се е превърнал в епоним на новия ойконим Тъпчилещово.

А Петко Хр. Тъпчилещов вероятно е научил от някой от членовете на комисията, че номинацията на новото селищно име е в памет само на баща му Христо. За да може толкова убедено да подари единствено неговия портрет на кметството в Тъпчилещово.

След момента на номинацията през юли 1932 г. и преименуването на селото през декември 1934 г. за Христо П. Тъпчилещов излизат още две значими публикации.

Първата е специално написаната от Никола Начов книга „Христо П. Тъпчилещов”. Тя е иницирана и финансирана от дъщеря му Христина Стоилова и сина му Петко Хр. Тъпчилещов. В книгата е публикуван и следният текст: „*При последното ново преименование на някои села в Царството селото Базиргян-къой (Шуменска област, Османпазарска околия, Омуртагска община) биде наречено Тъпчилещово (Държавен вестник, 7 декември 1934, брой 204, с. 2952). Турското име на селото значи: Търговско село*” (Начов 1935: 229). Никола Начов обаче не пояснява, че селото е преименувано в памет на Христо П. Тъпчилещов. Явно читателят сам трябва да направи подобна връзка.

А втората публикация е изключението сред енциклопедиите, споменато по-горе. Това е *Братя-Данчовата енциклопедия* от 1936 г. (БЕБД: 1560), в която има статия само за Христо П. Тъпчилещов. В нея еднократно се споменава и брат му Никола.

Но и двете публикации нямат отношение към номинацията на комисията, работила през 1931–1932 г., защото са отпечатани след номинирането и дори след преименуването на селото.

Така в един бъдещ етимологичен речник на селищните имена в България за Тъпчилещово би могло да пише следното:

„**Тъпчилещово**, село в общ. Омуртаг, обл. Търговище, преименувано от Базиргян къой 'село на търговци' на Тъпчилещово със заповед на МВРНЗ № 3775 от 1 дек. 1934 г. (*ДВ*, № 204, 7 дек. 1934) в памет на Христо П. Тъпчилещов (1808 – 1875); по-вероятно да е (но няма запазени писмени мотиви) едновременно в памет и на неговия брат Никола П. Тъпчилещов (1817 – 1895), български обществени дейци, търговци, дарители, родени в Калофер, работили в Цариград. Предложението за новото име е на комисията, работила към МВРНЗ през 1931–1932 г.”

За честото оставане на единия от братята „в сянка” пише в предговора на своята книга „Братята в българската история” Стоян Райчевски: „*Парадоксално може да звучи, но е често срещана прак-*

тика в нашата литература (историческа, критическа и публицистична), каквито са и повечето източници, когато се описват житейската съдба, достойнствата, постиженията или приносът към обществото на един от братята, да се казва съвсем малко, и дори премълчава за другия, ако той не е „достоеен“ за отбелязване според критериите и морала на съответната политическа конюнктура. Този подход за съжаление е практика на много десетилетия от следосвобожденския ни период, без да е преодолян напълно и днес” (Райчевски 2013: 9).

Именно в такава „сянка” изпада и Никола Тъпчилещов. Възможните причини са няколко. На първо място да е фактът, че Никола, за разлика от брат си Христо, преживява Освобождението. А след него за всеки българин е много по-лесно да бъде омаскарен. На второ място може да е помогнало, че Никола финансово запада след Освобождението, поради неизплатени дългове от страна на едри турски длъжници. И на трето място може би идва фактът, че архивът на Никола Тъпчилещов не е запазен в своята цялост, за разлика от архива на брат му.

Това потвърди в електронно писмо до мен и проф. д-р Евгения Давидова от Държавния университет в гр. Портланд, Орегон, САЩ. През 1998 г. тя защитава пред Специализирания съвет по нова и най-нова история дисертация на тема: „Братя Христо и Никола Тъпчилещови – стопанска и обществена дейност през Възраждането” (Давидова 1998). Тя ми написа: „*Аз мисля, че Христо е направил повече, но Никола е позабравен от историята, а той също е дал много. Неговите документи са изгорели или в мнозинството си са загубени; това е една от причините историците да пишат главно за по-големия му брат*”.

Тъжно е, че именно за „позабравения” Никола П. Тъпчилещов годината на смъртта му първоначално е сгрешена, а след това започват да се посочват две възможности: *1893 или 1895*.

В „Енциклопедически речник” на Лука Касъров е посочена само годината на раждането на Никола – 1817, но не и тази на смъртта му (Касъров 1907: 2640–2641).

В „Енциклопедия А–Я” от 1974 г. (ЕАЯ: 852) и в „Българска енциклопедия А–Я” от 1999 г. (БЕАЯ: 1093) като година на смъртта на Никола е посочена 1893.

В „Енциклопедия България” от 1997 г. (ЕБ, 7: 118) и в „Голяма енциклопедия България” от 2012 г. (ГЕБ, 11: 4501) вече са посочени две възможни години: *1893 или 1895*.

Грешката тръгва от Никола Начов, който на два пъти сочи за дата на смъртта на Никола П. Тъпчилещов 15 май 1893 г. (Начов 1927: 484; Начов 1935: 210).

През 1893 година умира Никола Хр. Тъпчилещов, но това е синът на Христо П. Тъпчилещов, починал на 12 ноември 1893 г. на о. Халки, в Цариград (Радкова и др. 2008: 274). Вероятно еднаквите лични имена на племенник и чичо са заблудили повечето съставители на енциклопедичните статии, а може би и самия Никола Начов.

С помощта на Румяна Радкова и Дивна Гоцева (Радкова и др. 2008: 321), поне тук мога да внеса дребен, но категоричен принос. В своята книга те са препечатали малка бележка за смъртта на Никола П. Тъпчилещов, публикувана във вестник „Мир” през май 1895 г., а за мен остана единствено да я проверя и препиша от дигитализираното течение на вестника: „С прискърбие съобщаваме, [че] известният софийски гражданин **Никола П. Тъпчилещов**, на 14-ий того [неделя – б. а.] в 11 S часа вечерта се помина. Опелото му се извърши тая сутрин [16 май – б. а.] часът на 10 в църквата „Св. Крал” [сега „Света Неделя” – б. а.]. Извънредно много граждани присъстваха на опелото. След опелото Високопреосвещений Григорий, председателстващ Св. Синод, произнесе слово за заслугите на покойния. Нашите най-сърдечни съболезнования към опечаленото му семейство”. (Вътрешен отдел). // *Мир*, I, № 97, 16 май 1895. Следователно датата на смъртта на Никола П. Тъпчилещов е 14 май 1895 г.

А какво означава и от къде произлиза **ФИ Тъпчилещови** на двамата братя, което стои в основата на разглежданото селищно име?

Естествено, първият източник, в който потърсих отговор, беше „Речник на личните и фамилните имена на българите” на Стефан

Илчев от 1969 г. В него пише: „Тъпчилещов *ф* – от прякор *Тъпчилеща*, ’от скъперничество тъпче, яде главно леща’. Калофер, Карлово, Цариград (Възраждането)” (Илчев 1969: 500).

Никак не ми се искаше тези големи дарители – братята Христо и Никола Тъпчилещови да са били скъперници, затова потърсих и други обяснения на тази фамилия.

Помолих нашия юбиляр проф. Людвиг Селимски да ми изпрати статията си за ФИ Тъпчилещов от подготвяния от него „Речник на фамилените имена на българите”. Той написа, че няма готова такава статия, но „в движение” изтълкува: „ФИ *Тъпчилещов* трябва да е от прозвището **Тъпчилеща* ’който се тъпче с (= яде много, без мяра) леща’. Срв. СелИ *Тъпчилещово* (Тщ), до 1934 г. *Базирган кьой*, вероятно в памет на Хр. Тъпчилещов от Калофер (1812 – 1875), „цариградски *търговец* и деец по църковния въпрос” (Делирадев 2: 161), ако не на неговия брат Никола Тъпчилещов (1817–1895)”.

Единственото отпечатано обяснение на фамиленото име обаче остава Еню Кърпачов от Калофер в своите спомени, в една бележка под линия: „Прозвището си Тъпчилеща той [Христо] получил още когато бил в училището, кога бил още малък. По онова време понякога учениците оставали на обед в училището, като всеки си носел, което могъл. Еднаж Христо бил занесъл в гърненце леща и един другар неволно я разсипал. Тогава Христо се разгневил и почнал да тъпчи разсипаното. Учителят, прословутият дядо Гънчо, без да разбере как всъщност била работата, помислил, че сам Христо бил изсипал лещата на друг ученик, та му креснал: „Брей, тъпчилеща, какво правиш!” Оттогава учениците почнали да дразнят другаря си с казаното прозвище. После и сам дядо Христо разправял това” (Начов 1932: 143).

Текстът на мемоарите на Кърпачов е обработен за печат от Никола Начов през 1932 г. Интересно защо през 1935 г. Начов леко подменя отделни места в това обяснение, препечатвайки го в биографичната книга за Христо П. Тъпчилещов: „Еню Хр. Кърпачов пише (Из ръкописите..., стр. 143, под черта), че дядо Христо получил фамиленото си име, още когато бил малък. По онова време в килийното училище учениците оставали и за обяд, като всяко си носело скромната

храна. Еднаж Христо бил си донесъл в гърненце леца и един негов другар (волно или неволно, неизвестно) бутнал гърненцето и всичката леца се изсипала на земята. Разгневеният Христо почнал да тъпче разсипаното. Даскалът дядо Гънчо пък бил разбрал, че Христо бил разсипал ястието на друг ученик, та гневно изкряскал: „А бре, тъпчилеца, какво ти стори?” И от тогаз вече палавите дечурлига почнали да дразнят другаря си с новия му прякор, който после станал и негово фамилно име. И сам дядо Христо бил разправял казаната случка. Интересно, че и брат му Никола бил усвоил същия прякор и за фамилно име. Доколко сведенията на Кърпачова са верни – неизвестно” (Начов 1935: 35). (Подчертаните пасажи са разминаващите се места в двете публикации на спомените.)

От този текст, освен причината за появата на прякора Тъпчилеца, научаваме и кой е неговият създател (кръстник) – учителят дядо Гънчо. Ще направя едно отклонение, за да стане ясно как дядо Гънчо се е справял с дисциплината на своите ученици: „Когато дядо Гънчо не смогвал да смири развилнелите се немирни дечурлига, той плачевно се провиквал към жена си: „Чоне мари, много ти се моля, ела та смири тия калоферски песоглавци, тия чапкъни...!” И разгневената баба Чона, с дълъг врахар в ръка дотърчавала и, без да гледа де и кого удря, веднага въдворявала пълна тишина. А дядо Гънчо само умилно я изглеждал” (Начов 1935: 27, бел. 2).

Тъпчилеца не е прозвище, както го определя Кърпачов, защото „при [прозвищата] експресивно-емоционалното натоварване и иронично-подигравателният оттенък липсва” (Ковачев 1987: 168). Това е прякор – „наименование, свързано с характерни белези на някой, измислено за присмех, подигравка, с което той става известен, замества собственото му име” (Ковачев 1987: 161). По класификацията, предложена от Николай Ковачев, това е прякор (6.4.9.) „по случки в живота”. От дадените от него примери, най-близо до разглеждания случай стои *Паликрушо* ’като овчар запалил круша в полето’ (Ковачев 1987: 167).

За прякора *Тъпчилеца* може да се даде следното пояснение: ’в училище разлял гозба леца, разгневен я стъпкал с крака’. Ако речникът на Илчев можеше да се коригира или допише, то статията за

фамилното име би изглеждала така: „Тъпчѝлѝщов *ф* – от прякор *Тъпчѝлѝща*, по случка в живота ’в училище разлял гозба леща, разгневен я стъпкал с крака’. Калофер, Цариград, София”⁸.

Изследователката Милена Нецова нарича подобни имена фразови фамилни имена. Тя регистрира сред английските фамилни имена такива с подобен произход. Най-близо до българското Тъпчилещов са например имената *от словосъчетания*: *Кълабийн* – Cullabine < [OFr cuille], [OE bēan], [прякор] ’чистя боб’; *Кълпепър* – Culpepper < ’избирам (събирам) пипер’ [име за някой, който подправя храната с подправки или продава такива] (Нецова 2016: 164).

Двамата братя са родени (ако възпроизведем триимената система) като Христо и Никола Петкови Стоянови, с БИ и ФИ по имената на баща им Петко и дядо им Стоян. В Цариград Христо използва навсякъде прозвището си Тъпчилеща (по-често дори и с грешка – Тапчилеща), което постепенно се превръща в негово фамилно име, което ФИ приема и брат му Никола. Но първоносител на прякора и новото ФИ Тъпчилещов е Христо. Затова считам за неправилно, че в една публикация техният баща е назован Петко Стоянов Тъпчилещов (БВИ: 666), а в друга – техният дядо, бащата на баща им Петко, е наречен Стоян Тъпчилеща (Метев 2012: 19).

Имената на децата в семействата на братя Тъпчилещови (събрани от: Начов 1927, Метев 2012) говорят за голяма братска обич между тях.

Всеки от братята Христо и Никола кръщава (вж. по-долу) първородния си син на своя брат – съответно Никола и Христо. Двамата кръщават втория си син Стоян – вероятно в памет на починалия си брат Стоян (1810–1837) и по-малко вероятно – на техния дядо. При Христо третият, при Никола – чак четвъртият син са наречени на баща им Петко. Малкият брат Никола има четирима пораснали синове, докато четвъртият син на големия брат Христо умира, докато е още пеленаче.

Христо Петков Тъпчилещов

(1808 – 28 окт. 1875)

Деца:

Никола Петков Тъпчилещов

(9 февр. 1817 – 14 май 1895)

Деца:

1. Никола Хр. Тъпчилещов (1843 – 1893)	1. Христо Н. Тъпчилещов (1853 – след 1918)
2. Мария (1844 – 1844)	2. Стоян Н. Тъпчилещов (1855 – неизв.)
3. Мария (1846 – 1861)	3. Светослав (Слави) Н. Тъпчилещов (1856 – 1910)
4. Стоян Хр. Тъпчилещов (1850 – 1896)	4. Олга, по съпруг 1888 Златанова (1859 – неизв.)
5. Дода (1850 – 1864)	5. Петко Н. Тъпчилещов (1860 – неизв.)
6. Петко Хр. Тъпчилещов (1854 – 1939)	6. Райна, по съпруг Павлова (1862 – 1918)
7. Симо (1856 – 1856)	7. Любица, по съпруг Бенева (1864 – 1937)
8. Христина, по съпруг 1888 Стоилова (1864 – 1936)	8. Славка (1868 – 1870)

Именно тази повторяемост (по два пъти) на Христо, Никола, Стоян и Петко Тъпчилещови пък е причината да считам за задължително имената на двамата братя и техните синове да бъдат изписвани и с инициал на бащиното име, за да може поне малко да се направи разлика за кого точно иде реч.

И ако Христо и Никола П. Тъпчилещови са се обичали толкова много приживе, че да нарекат първородните си синове всеки на своя брат, защо от позицията на времето да се опитваме по някакъв начин да ги противопоставим или разделим, считайки номинацията на селищното име Тъпчилещово в памет само на по-големия Христо? Всяка логика – било научна или житейска, диктува комисията, работила през 1931 – 1932 г., да е предложила новото име в памет и на двамата братя. Естествено, ако не става въпрос за случаен избор в последния момент, подсказан от статията на К. Мутафов!

ИЗВОДИ

1. Новото (от 1 декември 1934 г.) име **Тъпчилещово** на село *Базирган кьой* е по предложение на комисията, работила към МВРНЗ

през 1931–1932 г., и включваща чиновници от различни ведомства и преподаватели от Софийския университет.

2. С голяма вероятност новото име е в памет едновременно на двамата калоферски братя **Христо П. Тъпчилещов** (1808 – 1875) и **Никола П. Тъпчилещов** (1817 – 1895). Мотив за това мнение са публикациите до 1932 г. – енциклопедични и исторически, в които братята са споменавани, описвани едновременно и без да се търси първенство за заслугите на някого от двамата.

3. В селото обаче знаят, че новото име е в памет само на **Христо П. Тъпчилещов**. Доскоро в кметството е имало окачен негов портрет, донесен в селото и подарен вероятно от сина му Петко Хр. Тъпчилещов след декември 1934 година.

4. Възможно е наистина номинацията да е в памет само на Христо П. Тъпчилещов, ако тя е имала случаен характер и е породена (подсказана) от статията на Константин Мутафов, публикувана през февруари 1932 година (Мутафов 1932).

5. За съжаление, заради липсата на писмени мотиви за преименуването на селото, не може да се изрази категорично и крайно становище за номинацията.

6. Изследователският процес показва големите трудности, с които се сблъскват изследователите на селищните имена в България, особено когато няма публикувани или запазени писмени мотиви за преименуването или преименуването на населените места.

БЕЛЕЖКИ

¹ Имах готовност да публикувам линковете на всички изброени „източници“.

Няма да го направя, заради абсолютното ми несъгласие с написаното в тях. Не желая да давам известност на тотално неверни и бих казал обидни както за българската история, така и за паметта на братята Христо и Никола П. Тъпчилещови писания.

² *Заря*, X, № 3260, 23 юли 1932: Преименовани селища според особната комисия: Шуменски окръг – Османпазарска околия – Базиргян-къой – Тъпчилещово; *Утро*, XXII, № 6877, 24 юли 1932: Новите наименования на населените места. Шуменски окръг – Осман-Пазарска околия – Базиргян-къой – Тъпчилещово.

³ Подчерганите пасажии са факти, уточнени или дописани, от автора на статията.

- ⁴ След прочитането на доклада ми на 26 септември 2019 г., по време на разискванията и обсъжданията нашият юбиляр проф. Людвиг Селимски отрече варианта Тъпчилещовци. Според него той ще навежда към преселническо име 'преселници от Тъпчилещово', отколкото да дава търсеното от мен множествено число на епонимите на селищното име.
- ⁵ Тъпчилещово носи името си близо 80 години. Публикувано на 25.08.2010 г. <<https://dariknews.bg/regioni/shumen/typchileshtovo-nosi-imeto-si-blizo-80-godini-578464>> (22.09.2019).
- ⁶ Села със странни имена. Публикувано на 26.12.2010 г. <http://news.bnt.bg/bg/a/43744-sela_sys_stranni_imenata> (22.09.2019).
- ⁷ Има ли живот в Тъпчилещово? Публикувано на 25.01.2017 г. <<http://bnr.bg/shumen/post/100788051/ima-li-jivot-v-tapchileshtovo>> (22.09.2019).
- ⁸ По време на изнасянето на доклада ми на 26 септември 2019 г. прочетох пълен вариант на предложението си: „**Тъпчилещов ф** – от прякор *Тъпчилещца*, по случка в живота 'в училище разлял гозба леща, разгневен я стъпкал с крака'. Носителят Христо Петков е роден в Калофер, живял в Цариград. Прието за ФИ и от брат му Никола, наследено от децата им. Калофер, Цариград, София“. След изчитането на пасажа доц. д-р Мария Ангелова-Атанасова, бивш директор на Центъра по българска ономастика „Проф. Николай Ковачев“, възкликна: „Ама то така речникът на Илчев ще стане няколко тома!“. Затова тук предлагам по-съкратен вариант.

ЛИТЕРАТУРА

БВИ: *Българската възрожденска интелигенция. Учители, свещеници, монаси, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни.* Енциклопедия. София, 1988.

[BVI: *Balgarskata vazrozhdenska inteligentsiya. Uchiteli, sveshtenitsi, monasi, visshi duhovnitsi, hudozhnitsi, lekari, aptekari, pisатели, izdateli, knizhari, targovtsi, voenni.* Entsiklopediya. Sofiya, 1988.]

БЕАЯ: *Българска енциклопедия А–Я.* София, 1999.

[BEAYA: *Balgarska entsiklopediya A–Ya.* Sofiya, 1999.]

БЕБД: Н. Г. Данчов, И. Г. Данчов. *Българска енциклопедия.* София, 1936.

[BEBD: N. G. Danchov, I. G. Danchov. *Balgarska entsiklopediya.* Sofiya, 1936.]

ГЕБ: *Голяма енциклопедия България.* В 12 тома. Т. 11. Сон–уни. София, 2012.

[GEB: *Golyama entsiklopediya Bulgariya.* V 12 toma. T. 11. Son–uni. Sofiya, 2012.]

Давидова 1998: Евгения Давидова. *Братя Христо и Никола Тъпчи-лецови – стопанска и обществена дейност през Възраждането*. Дисертация. София, 1998.

Достъпен екземпляр в Централната библиотека на БАН.

[Davidova 1998: Evgeniya Davidova. *Bratya Hristo i Nikola Tapchileshtovi – stopanska i obshtestvena deynost prez Vazrazhdaneto*. Disertatsiya. Sofiya, 1998.]

ЕАЯ: *Енциклопедия А–Я*. София, 1974.

[ЕАЯ: *Entsiklopediya A–Ya*. Sofiya, 1974.]

ЕБ: *Енциклопедия България*. В 7 тома. Т. 7. Тл–Я. София, 1997.

[ЕБ: *Entsiklopediya Balgariya*. V 7 toma. Т. 7. Тл–Я. Sofiya, 1997.]

Законопроект 1925: *Законопроект за променяване имената на някои населени места в царството*. – В: Приложения към стенографските дневници на XXI-то обикновено народно събрание. II редовна сесия, отворена на 28 окт. 1924 година. Том I. Законопроекти, приети на първо четене. Издание на Народното събрание. София, 1925, 504–508.

[Zakonoproekt 1925: *Zakonoproekt za promenyavane imenata na nyakoi naseleni mesta v tsarstvoto*. – V: Prilozheniya kam stenografските dnevnitsi na XXI-to obiknoveno narodno sabranie. II redovna sesiya, otvorena na 28 okt. 1924 godina. Tom I. Zakonoproekti, prieti na parvo chetene. Izdanie na Narodnoto sabranie. Sofiya, 1925, 504–508.]

Законопроект 1931: (Проект на) *Закон за променяване имената на някои населени места в Царството*. – Съхранява се в: Научен архив на БАН, ф. 154к Стефан Младенов, оп. 1, а.е. 182, 28 л.

Преди обработката на фонда листовите са били разбъркани, а архивистът не е могъл да го знае и ги е номерирал погрешно. Законопроектът трябва да се чете в следната последователност: л. 1–6, 13–14, 21–21а, 7–12, 15–20, 22–28.

[Zakonoproekt 1931: (Proekt na) *Zakon za promenyavane imenata na nyakoi naseleni mesta v Tsarstvoto*. – Sahranyava se v: Nauchen arhiv na BAN, f. 154k Stefan Mladenov, op. 1, а.е. 182, 28 л.]

Илчев 1969: Стефан Илчев. *Речник на личните и фамилните имена на българите*. София, 1969.

[Ilchev 1969: Stefan Ilchev. *Rechnik na lichnite i familnite imena na balgarite*. Sofiya, 1969.]

Касъров 1907: Л. Касъров. *Енциклопедически речник*. Трета част. Пловдив, 1907.

[Kasarov 1907: L. Kasarov. *Entsiklopedicheski rechnik*. Treta chast. Plovdiv, 1907.]

Ковачев 1987: Николай Ковачев. *Българска ономастика. Наука за собствените имена*. [2. изд.]. София, 1987.

[Kovachev 1987: Nikolay Kovachev. *Balgarska onomastika. Nauka za sobstvenite imena*. [2. izd.]. Sofiya, 1987.]

Метев 2012: Лалю Метев. *Родът на братя Тъпчилецови*. София, 2012.
Достъпно на: <https://en.calameo.com/books/000446371f0dcaa1c698b>
(19.01.2020).

[Metev 2012: Lalyu Metev. *Rodat na bratya Tapchileshtovi*. Sofiya, 2012.
Dostapno na: <https://en.calameo.com/books/000446371f0dcaa1c698b>
(19.01.2020).]

Михайлов 2014: Пело Михайлов. *80 години от най-масовото селищно преименуване в България*. // Проблеми на географията, 2014, № 3–4, 154–164.

[Mihaylov 2014: Pelo Mihaylov. *80 godini ot nay-masovoto selishtno preimenuvane v Bulgariya*. // Problemi na geografiyata, 2014, № 3–4, 154–164.]

Мутафов 1932: Конст. Мутафов. *Архивът на Хр. П. Тъпчилецов*. // Българска мисъл, VII, 1932, № 2-февруари, 130–139.

[Mutafov 1932: Konst. Mutafov. *Arhivat na Hr. P. Tapchileshtov*. // *Balgarska misal*, VII, 1932, № 2-fevruari, 130–139.]

Начов 1925: Н. Начов. *Цариград като културен център на българите до 1877 година*. // Сборник на Българската академия на науките, кн. XIX, 1925, 1–208.

[Nachov 1925: N. Nachov. *Tsarigrad kato kulturen tsentar na balgarite do 1877 godina*. // *Sbornik na Balgarskata akademiya na naukite*, kn. XIX, 1925, 1–208.]

Начов 1927: Н. Начов. *Калофер в миналото. 1707–1877*. С една карта. Издава Калоферска дружба. София, 1927.

[Nachov 1927: N. Nachov. *Kalofer v minaloto. 1707–1877*. S edna karta. Izdava Kaloferska druzhba. Sofiya, 1927.]

Начов 1932: Н. Начов. *Из ръкописите на Еня Хр. Кърпачов*. Сборник на калоферската дружба в София. Книга III. София, 1932.

[Nachov 1932: N. Nachov. *Iz rakopisite na Enya Hr. Karpachov*. *Sbornik na kaloferskata druzhba v Sofiya*. Kniga III. Sofiya, 1932.]

Начов 1935: Н. Начов. *Христо П. Тъпчилецов. Живот и неговата обществена дейност*. София, 1935.

[Nachov 1935: N. Nachov. *Hristo P. Tapchileshtov. Zhivot i negovata obshchestvena deynost*. Sofiya, 1935.]

Нецова 2016: Милена Нецова. *Система на английските фамилни имена*. София, 2016.

[Netsova 2016: Milena Netsova. *Sistema na angliyskite familni imena*. Sofiya, 2016.]

Радкова и др. 2008: Румяна Радкова, Дивна Гоцева. *Посмъртни материали за български възрожденски дейци*. Том 2. София, 2008.

[Radkova i dr. 2008: Romyana Radkova, Divna Gotseva. *Posmartni materialy za balgarski vazrozhdenski deytisi*. Tom 2. Sofiya, 2008.]

Райчевски 2013: Стоян Райчевски. *Братята в българската история*. София, 2013.

[Raychevski 2013: Stoyan Raychevski. *Bratyata v balgarskata istoriya*. Sofiya, 2013.]

Речник 1973: Петър Коледаров, Николай Мичев. *Промените в имената и статута на селищата в България 1878–1972 г.* [Азбучен справочник]. 1. изд. София, 1973.

[Rechnik 1973: Petar Koledarov, Nikolay Michev. *Promenite v imenata i statuta na selishtata v Bulgariya 1878–1972 g.* [Azbuchen spravochnik]. 1. izd. Sofiya, 1973.]

Речник 1989: Николай Мичев, Петър Коледаров. *Речник на селищата и селищните имена в България 1878–1987*. [2. изд.]. София, 1989.

[Rechnik 1989: Nikolay Michev, Petar Koledarov. *Rechnik na selishtata i selishnite imena v Bulgariya 1878–1987*. [2. izd.]. Sofiya, 1989.]

Речник 2005: Николай Мичев. *Речник на имената и статута на населените места в България 1878–2004*. [3. изд.]. София, 2005.

[Rechnik 2005: Nikolay Michev. *Rechnik na imenata i statuta na naselenite mesta v Bulgariya 1878–2004*. [3. izd.]. Sofiya, 2005.]

Якуб 2012: Хасан Якуб. *Някои предположения за преименуването на селищата в община Омуртаг през 1934 г.* // Състояние и проблеми на българската ономастика. Том 12. Актуални проблеми на българската ономастика. В. Търново, 2012, 280–314.

[Yakub 2012: Hasan Yakub. *Nyakoï predpolozheniya za preimenuvaneto na selishtata v obshtina Omurtag prez 1934 g.* // Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika. Tom 12. Aktualni problemi na balgarskata onomastika. V. Tarnovo, 2012, 280–314.]